

Чаплинський Костянтин Олександрович

доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

Обшалов Сергій Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент
декан факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розслідування кримінальних правопорушень, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення злочинної події, осіб, винних у вчиненні правопорушення. Вирішення цих завдань не можливо без застосування слідчими певних знань, умінь та навичок, що одержані під час професійної підготовки та практичної діяльності. Втім, для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань, оскільки на сьогодні не можливо уявити сучасне досудове розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та, розроблених на їх основі, науково-технічних засобів. Звідси слідчий за своєю базовою підготовкою повинен володіти спеціальними знаннями у різних галузях права, а також криміналістики, судової медицини і психіатрії. Зважаючи на це, особливе значення в організаційно-тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання «спеціальних знань».

У теорії кримінального процесу та криміналістики науковцями неодноразово застосовувались спроби конкретизувати поняття «спеціальні знання». Діюче кримінально-процесуальне законодавство України не наводить визначення поняття «спеціальні знання». В юридичній літературі науковцями одночасно вживаються терміни «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, вживаючи ці терміни, вчені вкладають в них однаковий зміст, іноді не пояснюючи цього [1, с. 39].

У криміналістичній літературі серед вчених – криміналістів і процесуалістів немає одностайної думки з приводу визначення поняття «спеціальних знань». Так, Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і Є.Р. Россинська спеціальні знання визначають, як пізнання, придбані суб'єктом в процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки

або професійного досвіду, засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі [2, с. 398].

В.Д. Юрчишин, під спеціальними знаннями розуміє сукупність науково обґрунтованих знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу [3, с. 44].

В.К. Лисиченко і В.В. Циркаль спеціальні знання визначають як не загальновідомі у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою в якості спеціаліста чи експерта з метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [4, с. 22]. Узагальнюючи думки вчених, можна зазначити, що при визначенні спеціальних знань, автори здебільшого враховують вид професійної діяльності та певну спеціальність.

На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, спеціальні знання – це сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів [1, с. 15].

Є.Р. Россинська вказує, що під спеціальними знаннями слід розуміти систему теоретичних знань та практичних навичок в галузі конкретної науки, техніки, мистецтва та ремесла, набутих шляхом проходження, підготовки або придбання професійних навиків та вирішення завдань, що виникають при здійсненні судочинства [5, с. 32]. При чому до спеціальних не відносять загальновідомі, а також юридичні знання, за винятком знань у галузі криміналістики, які можуть використовуватися при проведенні експертизи.

Такі визначення поняття «спеціальних знань», на нашу думку, найбільш повно відображають їх природу, походження та напрямки використання.

Загалом, більшість вчених, поділяють усіх науковців, які розробляли проблему визначення спеціальних знань на п'ять груп: перша група вважає спеціальні знання не загальнодоступними; друга – що спеціальні знання – тільки наукові; третя група розглядає спеціальні знання як такі, що відповідають сучасному рівню розвитку науки і можуть використовуватись у сфері кримінально-процесуальної діяльності; четверта група визначає спеціальні знання, базуючись на роді професійної діяльності за певною спеціальністю; п'ята група стверджує, що спеціальні знання відсутні у суб'єкта доказування.

Справедливо вказує І.В. Пиріг [6, с. 12], що не можна погодитися тільки з вченими, які висловлюють думку про відсутність спеціальних знань у суб'єктів доказування, тобто слідчого, прокурора, судді.

Узагальнення поглядів вчених дозволяє визначити основні критерії, що використовуються при визначенні поняття «спеціальних знань»:

- загальна мета використання спеціальних знань спрямована на сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства, зокрема, повне і швидке розслідування кримінальних правопорушень;

- спеціальні знання ґрунтуються на сучасних досягненнях науки і техніки;

- спеціальні знання являють сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок;

- за способом отримання спеціальні знання набуваються шляхом спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи.

Спеціальні знання під час проведення досудового розслідування завжди використовуються цілеспрямовано. Розкриття поняття цільового призначення спеціальних знань в кримінальному судочинстві має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Спеціальні знання, що використовуються в межах кримінально-процесуального законодавства, складають наукові основи слідчої і судової діяльності. Чітке визначення мети їх застосування на кожній стадії кримінального процесу важливо для правильного розуміння функцій і повноважень осіб, які використовують ті чи інші види знань в передбачених законом процесуальних формах [7, с. 17].

Базуючись на дослідженнях вчених, можна визначити основні цілі використання спеціальних знань: сприяння повному і швидкому розслідуванню кримінальних правопорушень; встановлення істини у кримінальному провадженні; дослідження певних об'єктів та явищ; отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильних обґрунтованих рішень; сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій; розробка тактичних і технічних засобів та методів збирання доказів та ін.

Тактика використання спеціальних знань займає важливе місце в системі тактичного забезпечення досудового розслідування. На важливість використання спеціальних знань у розслідуванні правопорушень вказують як вчені, так і співробітники правоохоронних органів. Так, керівництво МВС України, проаналізувало якість підготовки фахівців та визначило основні недоліки у підготовці слідчих, такі як: невміння кваліфіковано визначатись з наявністю або відсутністю складу кримінального правопорушення при вивченні матеріалів провадження; невміння застосовувати на практиці здобуті теоретичні знання, що відображається

при складанні процесуальних документів та проведенні слідчих дій; невміння встановлювати психологічний контакт із допитуваним та ін.

Взагалі усім випускникам спеціалізованих навчальних закладів притаманний недостатній рівень знань тактики проведення слідчих дій та тактики розслідування окремих видів правопорушень, як наслідок невміння надати належну правову оцінку наявним доказам, спланувати подальше розслідування та прийняти законне рішення у справі. Найчастіше молоді слідчі не розуміють кінцеву мету розслідування правопорушень, необхідний обсяг доказів для притягнення злочинця до кримінальної відповідальності або закінчення розслідування [14]. Окрім того, за нашими дослідженнями, значна кількість слідчих (24 %) закінчила цивільні вузи. Ця категорія слідчих відзначає, що отримали недостатній обсяг знань для якісного розслідування правопорушень.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що невикористання спеціальних знань або неправильне їх застосування під час проведення слідчих дій є суттєвим фактором, що знижує якість та ефективність досудового слідства, а інколи веде до тактичних помилок і прорахунків та прийняття необґрунтованих рішень.

Список використаних джерел:

1. Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія / Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 180 с.
2. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под. ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 990 с.
3. Юрчишин В.Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: Дисер. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Юрчишин Віталій Дмитрович. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ. – 2007. – 227 с.
4. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учеб. пособие / Лисиченко В.К., Циркаль В.В. – К.: КГУ, 1987. – 100 с.
5. Россинская Е.Р. Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве / Россинская Е.Р. // Журнал российского права. – 2001. – №5. – С.32 – 43.
6. Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Дис. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Пиріг Ігор Володимирович. – Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2006. – 197 с.

7. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Пиріг Ігор Володимирович

доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри кримінального права

Російський Ілля Костянтинівич

здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК, ВЧИНЕНИХ З ПРИМІЩЕНЬ МАГАЗИНІВ

Особливе місце серед слідчих дій, що спрямовані на отримання доказової інформації з матеріальних джерел належить огляду. Відповідно до ст. 237 КПК України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

Одним з основних видів огляду є огляд місця події. Він належить до першочергових, неповторних та незамінних слідчих (розшукових) дій. Його не можна замінити іншими слідчими (розшуковими) діями, зокрема, допитами осіб, які є очевидцями злочинної події, оскільки жоден свідок не в змозі дати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду місця події. Під час його проведення оглядають усі об'єкти, які можуть стосуватися кримінального правопорушення, залежно від конкретної слідчої ситуації, за внутрішнім переконанням слідчого. Тому інформативність слідчого огляду набагато вища, ніж, наприклад, обшуку чи слідчого експерименту [1, с. 51]. Саме тому, розробка та вдосконалення тактичних прийомів даної слідчої (розшукової) дії є актуальною для практики розслідування.

Узагальнюючи погляди науковців, можна зазначити, що під оглядом розуміють процесуальну дію, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування механізму злочинної події, а також обставин, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 217; 3, с. 3; 4, с. 334]. Під час розслідування крадіжок огляд дозволяє слідчому: безпосередньо сприймати місце події та об'єкти з метою виявлення слідів злочину; скласти уявлення про механізм учиненого кримінального правопорушення; виявити, зафіксувати, вилучити,